

ՍՏԵՓԱՆ ԽԱՉԱՏՈՒՐԻ ՄԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ
(նվիրվում է ծննդյան 60-ամյակին և 35-ամյա գիտական ու
գիտակազմակերպական գործունեությանը)

Ստեփան Խաչատուրի Մայրապետյանը ծնվել է 1939թ. Հայկական ԽՍՀ Նոր Բայազետ (Գավառ) քաղաքում, ծառայողի ընտանիքում:

Միջնակարգ կրթությունը ստացել է հայրենի քաղաքում: 1963թ. ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի կենսաբանական ֆակուլտետը: 1962թ., ուսմանը զուգընթաց, աշխատել է համալսարանում որպես ավագ լաբորանտ: 1964թ. ընդունվել է Գիտությունների ակադեմիայի ասպիրանտուրան: 1965-1968թթ., ասպիրանտուրայում ուսանելու տարիներին, նրա կողմից ուսումնասիրվել են հիդրոպոնիկայի ղեկավարվող պայմաններում բանկարծեք եթերայուղատու մշակաբույս վարդաբույր խորդենու ֆիզիոլոգա-ագրոքիմիական և կենսաքիմիական առանձնահատկությունները,

մշակվել են խորդենու անհող արտադրության կենսատեխնոլոգիայի հիմունքները: Հիդրոպոնիկ պայմաններում վարդաբույր խորդենու արտադրության գիտական հիմնավորման համար 1969թ. նա պարգևատրվել է Համամիութենական գիտատեխնիկական ընկերության դիպլոմով, ՀամԼԿԵՄ և ՀԼԿԵՄ Կենտկոմների պատվոգրերով և Հայկ.ԽՍՀ ԳԱ „Գովեստագրով“, „Վարդաբույր խորդենու մշակույթը բացօթյա հիդրոպոնիկայի պայմաններում“, թեմայով ատենախոսությունը պաշտպանել է 1970թ. և ստացել կենսաբանական գիտությունների թեկնածուի աստիճան:

1971թ. Հայկ. ԽՍՀ Միևիտրների խորհուրդը, հիմնվելով Ս.Խ. Մայրապետյանի կողմից կատարված հետազոտությունների վրա, ընդունեց „Հայկական ԽՍՀ-ում վարդաբույր խորդենու հիդրոպոնիկ արտադրության կազմակերպման և վերամշակման մասին“, թիվ 459 որոշումը: Ի կատարումն այդ որոշման, 1973-1980թթ. Ս.Խ.Մայրապետյանը կազմակերպեց և զլխավորեց ինստիտուտի էջմիածնի գիտաարդյունաբերական հիդրոպոնիկական բազան, որը ստեղծվել է Երկրագործության համար ոչ պիտանի, 7 հա աղուտ հողատարածքի վրա և առաջինն ու միակն է նախկին ԽՍՀՄ-ում:

Նրա կողմից և նրա ղեկավարությամբ բույսերի անհող արտադրության ոլորտ են ներմուծվել մեր հանրապետության համար նոր, 25-ից ավել եթերայուղատու (կիտրոնային սորգո, մենթոլային դաղձ, վետիվերիա, եվգենոլային ռեհան, կատվադաղձ, միամյա օշինդր և այլն), ներկատու (հինա, բասմա) և ղեղատու (առյուծագի, կատվալեզու, ղեղատնային երիցուկ, ղեղատնային եղեսպակ, մատուտակ, արջընկույզ, ծիծեռնախոտ և այլն) մշակաբույսեր, ուսումնասիրվել են նրանց անհող աճեցման ֆիզիոլոգա-կենսաքիմիական և ագրոքիմիական առանձնահատկությունները, մշակվել են հիդրոպոնիկ արտադրության կենսատեխնոլոգիաները:

Ս.Խ.Մայրապետյանը գիտական գեկույցներով մասնակցել է եթերայուղատու մշակաբույսերին և եթերայուղերին նվիրված Չորրորդ Միջազգային կոնգրեսին (1968թ., Թբիլիսի), բույսերի անհող մշակման երրորդ (1973թ., Իտալիա), վեցերորդ (1984., Ղուլանդիա) և Յոթերորդ (1988թ., Ղուլանդիա) Միջազգային կոնգրեսներին, Բույսերի հանքային սննդառության Երկրորդ Միջազգային Սիմպոզիումին (1983թ., Բուլղարիա), Բուրումնավետ և ղեղատու բույսերի Երկրորդ Համաշխարհային Կոնգրեսին (1997թ., Արգենտինա) և այլն:

Համատեղ աշխատանք կատարելու նպատակով նա 1984թ. և 1986թ. գործուղվել է Հունգարիա (ԳԱ Քիմիայի կենտրոնական ինստիտուտ), իսկ 1985թ.՝ Բուլղարիա (ԳԱ Բույսերի ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտ):

1980թ. մարտից (ինստիտուտի տնօրեն, ակադեմիկոս Գ.Ս. Դավթյանի մահից հետո) Ս.Խ.Մայրապետյանը զլխավորում է Ագրոքիմիական պրոբլեմների և հիդրո-

պոնիկայի ինստիտուտը, որը նրա ջանքերով 1995թ. վերանվանվել է ակադեմիկոս Գ.Ս.Դավթյանի անվան Հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի:

1983թ. ընտրվել է ինստիտուտի բույսերի սննդառության և արդյունավետության լաբորատորիայի վարիչ:

1984թ. Ս.Խ.Մայրապետյանը Հոլանդիայում ընտրվել է „Բույսերի անհող մշակույթի /հիդրոպոնիկայի/ Միջազգային Միության,, իսկական անդամ, որտեղ հանդիսանում է նախկին Խորհրդային Միությունից միակ ներկայացուցիչը, 1999թ. Այգեգործական գիտությունների Միջազգային Միության անդամ է (Բելգիա):

Ս.Խ.Մայրապետյանը իր բազմամյա հետազոտությունների արդյունքները ամփոփել է դոկտորական ատենախոսության մեջ (Եթերայուղատու բույսերի մշակույթը հիդրոպոնիկայի պայմաններում), որը, 1988թ. Կրասնոդարի գյուղատնտեսական Ակադեմիայի հատուկ մասնագիտական խորհրդում պաշտպանելով, ստացել է գիտությունների դոկտորի աստիճան:

Նա հայկական գյուղատնտեսական ակադեմիայի, „Պարեն,, գիտաարտադրական միավորման թեկնածուական ու դոկտորական ատենախոսությունների պաշտպանության մասնագիտական խորհուրդների, Հայաստանի կենսաբանական հանդեսի խմբագրական կոլեգիայի և ՀՀ ԳԱԱ Բնական գիտությունների բաժանմունքի բյուրոյի անդամ է, Հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի „Հաղորդումների,, պատասխանատու խմբագիրը:

Ս.Խ.Մայրապետյանը 6 մենագրությունների, 180-ից ավելի գիտական աշխատանքների (որից 50-ը տպագրված են արևմուտքում) հեղինակ է, որոնք նվիրված են փոքրատոնած, արժեքավոր եթերայուղատու, ներկատու և դեղատու մշակաբույսերի անհող աճեցման ֆիզիոլոգա-ագրոքիմիական, կենսաքիմիական առանձնահատկությունների ուսումնասիրությանը և նրանց կենսատեխնոլոգիաների մշակմանը:

Նրա անմիջական ղեկավարությամբ կատարված բազմամյա հետազոտությունների արդյունքում.

– հաստատվեց եվգենոլոգիան և բուրումնավետ ռեհանի, կիտրոնային սորգոյի, դադձի, կատվադադձի, օշինդրի, վետիվերիայի, անիսոնի, խորանաձիթի արդյունավետությունը անհող մշակույթի պայմաններում (թերքատվությունը միավոր մակերեսից բարձրանում է 3-6 անգամ, ստացված եթերայուղերը ոչ միայն չեն զիջում հողային մշակույթին, այլև հիմնական քիմիական բաղադրատարրերի պարունակությամբ նույնիսկ գերազանցում են):

– մշակվեցին մի շարք արժեքավոր ներկատու /հինա և բասմա/, ծառաթփային, ծաղկային և ղեկորատիվ բույսերի, վիրուսազերծ կարտոֆիլի միկրոկլոնալ in vitro և հիդրոպոնիկ ex vitro համակցված արտադրության ժամանակակից կենսատեխնոլոգիաներ, որոնք հնարավորություն են տալիս տարեկան մեկ անհատից ստանալ 10^3 - 10^6 քանակի բուսակներ:

– ուսումնասիրվեցին մի շարք թանկարժեք մշակաբույսերի հանքային սննդառության օպտիմալացման խնդիրները: Դուրս բերվեցին ներկատու (հինա և բասմա), եթերայուղատու {կ.սորգո և դադձ}, դեղատու (առյուծագի, կատվալեզու, երիցուկ) բույսերի արդյունավետության բարձրացման մաթեմատիկական մոդելները՝ ռեգրեսիոն հավասարումների տեսքով, որոնք բնութագրում են դրանց արդյունավետության կախվածությունը սննդալուծույթում գլխավոր մակրոտարրերի (N,P,K) գումարային և հարաբերական չափաբանակների փոփոխությունից:

– հետազոտվեց մի շարք (10-ից ավելի) ծառաթփատեսակների (կենսածառ, սոճի, կաղնի, կակացիա, գլեղիչիա, փոշնի և այլն) տնկիների ստացման հնարավորությունը, մշակվեցին դրանց արագացված արտադրության կենսատեխնոլոգիաները հիդրոպոնիկայի պայմաններում:

– մշակվեց բույսերի անհող արտադրության համար սկզբունքային նոր համակարգ՝ պոլիմերային թաղանթի օգտագործմամբ “ջրաշիթային հիդրոպոնիկա” “ջրաշիթա-գլանային” և “ջրաշիթա-ակոսային” տարբերակներով, որոնք 5-6 անգամ էժան են Հայաստանում գոյություն ունեցող դասական հիդրոպոնիկ երկաթ-բետոնյա լաստակներով համակարգի համեմատությամբ: Աշխատանքներ տարվեցին սննդարար

լուծույթի ավտոմատ չափավորման, հսկիչ միջոցների և փոքրաչափ սարքերի մշակման ուղղությամբ:

-- 1988թ, սկսվեցին մի շարք արժեքավոր դեղաբույսերի ինտրոդուկցիայի (ներմուծման), հիդրոպոնիկ աճեցման և ուսումնասիրման լայնածավալ աշխատանքներ: Ստեղծվեց այդ թանկարժեք դեղաբույսերի բանկ:

Հայաստան ներմուծվեցին և տարբեր բնակլիմայական պայմաններում (Արարատյան դաշտ և Դիլիջանի անտառային բիոգեոցենոզ) ինչպես հիդրոպոնիկական, այնպես էլ հողային մշակույթում ուսումնասիրվեցին արապտագեն և սեդատիվ հատկություններով օժտված մի շարք դեղաբույսեր (ռադիոլա, էլեուտերոկոկկ, կիտրոնաթուփ, արալիա, ծիծեռնախոտ, առյուծագի, կատվալեզու, ռաբընկույզ, ռապոնտիկում և այլն): Ստացված արդյունքները հուսադրող են ու շատ հեռանկարային (անհող պայմաններում ստացվում է 3-4 անգամ ավել դեղահումը՝ կենսաբանական ակտիվ նյութերի բարձր պարունակությամբ) և հիմք են տալիս ոչ միայն շարունակելու դրանց ավելի լայնածավալ ու խորը ուսումնասիրությունները, այլև նախադրյալներ են ստեղծում աստիճանաբար արդյունաբերական ցանքատարածություններ կազմակերպելու համար:

Անհրաժեշտ է նշել, որ մի շարք (մոտ 30) դեղաբույսերի, եթերայուղատու և ներկատու մշակաբույսերի անհող աճեցման, դրանց հիդրոպոնիկ արտադրության կենսատեխնոլոգիաների մշակման, ֆիզիոլոգա-կենսաքիմիական և ագրոքիմիական առանձնահատկությունների ուսումնասիրման ասպարեզում Ս.Խ.Մայրապետյանի ղեկավարությամբ տարված աշխատանքները չունեն իրենց նախադեպը, այսօր էլ մնում են առաջատարը և հանդիսանում են առաջինն աշխարհում:

Ակնհայտ է Ս.Խ.Մայրապետյանի բարձր մասնագիտական որակավորում ունեցող գիտական կադրեր պատրաստելու առանձնահատուկ վերաբերմունքը և ջերմ հոգատարությունը, ինչի վառ ասպարեզն են հանդիսանում նրա գիտական ղեկավարությամբ պաշտպանված դոկտորական և թեկնածուական թեզերը:

Ս.Խ.Մայրապետյանի նախաձեռնությամբ և անմիջական ղեկավարությամբ սկսվել են արդյունաբերական հիդրոպոնիկումների համալիրների կառուցումը Արմավիրի (10հա, 1987թ.) և Գավառի (6հա, 1989թ.) շրջաններում, ընթացքի մեջ է մերձմուկույան Տրոիցկ քաղաքում 10 հա ջերմատնային հիդրոպոնիկումի շինարարական աշխատանքները:

Ս.Խ.Մայրապետյանը զբաղվել է նաև հասարակական-պետական աշխատանքով, նա բազմիցս ընտրվել է Երևան քաղաքի Շահումյանի շրջխորհրդի դեպուտատ, իսկ 1988-1990թթ. ընտրվել է աշխատել է Գավառի կուսշրջկոմի առաջին քարտուղար: Այդ պաշտոնում առանձնապես դրսևորվեցին նրա՝ պետական գործչին հատուկ մտածելակերպը և գործունեությունը: Այդ ժամանակաընթացքում նրա նախաձեռնությամբ Գավառ քաղաքում և շրջանում իրականացվել են մի շարք մշակութային, սոցիալ-տնտեսական և բարեփոխական ծրագրեր, այդ թվում՝ ստեղծվեցին ակադեմիկոս Հ.Բունիաթյանի անվան պատկերասրահը, բուսաբանական ու մանկական այգիները, Գավառ (Խալդի) քաղաքի հիմնադրման քառալեզու (սեպագիր, հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն) հուշապատը և այլն: Սկսվեց խոշոր սպորտային համալիրի, թանկարժեք դեղաբույսերի և համեմունքային մշակիաբույսերի արտադրության բացօթյա հիդրոպոնիկական կոմբինատի, քաղաքային այգու, Հ.Բունիաթյանի անվան պատկերասրահի նոր շենքի շինարարությունը, բացվեցին, բարեկարգվեցին, ասֆալտապատվեցին և ծառապատվեցին մի շարք փողոցներ (այդ թվում գերեզմանատուն տանող հետիոտն ու ավտոմայրուղիները), որոնք վերանվանվեցին հայ ազգային հերոսների ու անվանի գործիչների անուններով, շրջանի բոլոր գյուղերում ստեղծվեցին հանգստի պուրակներ ու տաղավարներ: Սկսվեց Բազիլիկե և Սուրբ Աստվածածին եկեղեցիների, քաղաքային մշակույթի պալատի, հանրախանութի, օդանավակայանի վերափոխման ու վերանորոգման աշխատանքները և այլն:

Ս.Խ.Մայրապետյանի նախաձեռնությամբ աշխատանքներ տարվեցին Գավառ քաղաքի (Ռերարտական Խալդի քաղաք-ամրոցի) հիմնադրման սեպագիր արձանագրության որոնման ուղղությամբ, որի բնօրինակը գտնվեց և տեղադրվեց Գավառագիտական թանգարանում, իսկ կրկնօրինակը՝ քաղաքի պատմության հուշապատի մոտ:

1988-1990թթ. Ղարաբաղյան գոյապայքարի ժամանակ ինքնապաշտպանական ջոկատներին, Արցախի, Գետաշենի ու Շահումյանի շրջանների ազգաբնակչությանը

ակտիվ աջակցություն ու օգնություն ցույց տալու համար նա պարգևատրվել է „Արցախ“, հուշամեդալով:

Իր գործունեության ընթացքում Ս.Խ.Մայրապետյանը իրեն դրսևորել է որպես բազմակողմանի զարգացած և ազնիվ գիտնական, հմուտ և բանիմաց կազմակերպիչ աշխատանքի մեջ ցուցաբերելով բարձր պահանջկոտություն, առաջին հերթին իր նկատմամբ, որով և նվաճել է իր գործընկերների և ամբողջ ինստիտուտի աշխատակիցների սերն ու հարգանքը: Եվ միայն նրա սրտացավ վերաբերմունքի և նվիրված աշխատանքի շնորհիվ ինստիտուտը կարողացավ դիմակայել գիտության համար անբարենպաստ տարիներին և այսօր իրավամբ համարվում է հիդրոպոնիկայի բնագավառում միջազգային լայն ճանաչում ունեցող գիտական կենտրոն:

Սրտանց շնորհավորենք մեր սիրելի տնօրենին, Մեծ Մարդուն ու իրաշալի ընկերօրը, վաստակաշատ ու ականավոր գիտնականին՝ հոբելյանի առթիվ և մաղթենք քաջառողջություն, արիություն, տոկունություն և գիտական բեղմնավոր գործունեություն՝ ի փառս հայ ժողովրդի և Հայաստանի Հանրապետության:

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԿՈՆԵԿՏԻԿԻՑ

СТЕПАН ХАЧАТУРОВИЧ МАЙРАПЕТЯН
(посвящается 60-летию со дня рождения и 35-летию
научной и научно-организационной деятельности)

Резюме

Приводится краткое изложение биографии, научной, научно-организационной и общественной деятельности директора Института проблем гидропоники НАН РА, доктора наук, профессора Степана Хачатуровича Майрапетяна.

STEPAN KHACHATURI MAIRAPETYAN
(Dedicated to the 60-th birthday anniversary and 35-th anniversary of scientific and
scientific-organizational activity)

Summary

A brief overview of biography, scientific, social and scientific-organizational activity of the director of the Institute of Hydroponics Problems NAS RA, Doctor of Sciences, Professor Stepan Khachaturi Mairapetyan is presented in the paper.